

kızıyla evli olmayan hânedan kadınlarının kocalarını da içine alırdı. Damad olan kişiye İstanbul'un çeşitli yerlerinde arazi ve köşkler verilir, rütbesi de yükseltilerek vezirlik, müşriklilik gibi görevlere getirilirlerdi. Padişahlar yalnızca kızlarının değil ailenin başı olarak kız kardeşlerinin de vasîleriydi ve evlenme çağına gelen kız kardeşlerini de evlendirmek zorundaydılar.

Bir sultanla evlenen damad başka kadınla evlenemez ve karısının sözünden pek dışarı çıkamazdı. Sultan kocasını beğenmez veya onunla geçinemezse padişahın izniyle ondan ayrılabilir. Nitekim Kanûnî'nin kız kardeşi olan karısını dövmeye kalkan Lutfî Paşa hem karısından ayrılmış hem de vezîriâzamıktan azledilmişti.

Osmanlı sarayının ünlü damadları arasında Kanûnî'nin kızı Mihrimah Sultan'la evlenen Rüstem Paşa, II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'la evlenen Sokullu Mehmed Paşa ve III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'la evlenen Nevşehirli İbrâhim Paşa sayılabilir. Bu sonuncusu ile III. Murad'ın damadı İbrâhim Paşa ve Sultan Abdülmecid'in damadı Ferid Paşa gibi bu unvanla anılan vezîriâzamlar da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Doerfer, *TMEN*, s. 340; TSMA, E 1603; D 247, 277, 367, 972, 3100, 7004, 7029, 7859; BA, Cevdet-Saray, nr. 1304, 6312; Keşfi, *Sur-nâme*, Nationalbibliothek, Viyana, nr. H. O. 95 (1101), vr. 2^p-4^a; Çelebizâde Âsım Efendi, *Târîh-i Râşid Zeylî*, İstanbul 1282, s. 97-109; Osman Nuri, *Abdülhamîd-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, I, 103; W. Sahn, *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubanau*, Könisberg 1914, s. 76-82; N. M. Penzer, *The Har-em*, London 1936, s. 258-260; Halit Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul 1940-41, I, 187-194; II, 93-94; H. Zübeyr Koşay, *Türkiye Türk Düşünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara 1944, s. 143-145, 249-253; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 159-166; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1960, s. 160; Helmut von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), Ankara 1969, s. 46-47; M. Çağatay Uluçay, *Harem*, Ankara 1971, II, 89 vd.; a.mlf., *Padişahların Kadınları*, tür.yer.; a.mlf., "Fatma ve Sabiha Sultanların Düşünleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, IV, İstanbul 1958, s. 135-148; Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği 1675*, Ankara 1972, s. 62-63; Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Ankara 1977, s. 190-194; Ali Rıza Balaman, *Gelenekler, Töre ve Törenler*, İzmir 1983, s. 141-142; Nahit Sırrı Örik, "Son Damatlar", *Resimli Tarih Mecmuası*, III, İstanbul 1952, s. 28-32; J. H. Mordtmann, "Dâmâd", *İA*, III, 465; a.mlf., "Dâmâd", *El²* (Fr.), II, 105-106.

ÖZDEMİR NUTKU

DÂMÂD, Muhammed Bâkır

(داماد محمد باقر)

Dâmâd Mîr Muhammed Bâkır
el-Hüseynî el-Esterâbâdî
(ö. 1041/1631)

İran'da yetişen
çok yönlü İmâmîyye âlimi.

Esterâbâd'da doğdu. İranlılar arasında Aristo ve Fârâbî'den sonra "Muallim-i Sâlis" unvanıyla şöhrat buldu. Babası Şemseddin Muhammed, "Muhakkık-ı Sâni" unvanıyla anılan Ali b. Hüseyin el-Kereki'nin kızı ile evlendiği için "Dâmâd" lakabıyla tanınmıştı. Babasından sonra oğlu Muhammed Bâkır da Dâmâd, Dâmâdî, Mîr Dâmâd veya İbn Dâmâd diye meşhur oldu.

Meşhed'de dayısı Abdülalî b. Ali ve İzzeddin Hüseyin b. Abdüssamed el-Âmilî gibi hocaların nezaretinde iyi bir tahsil gördü. Aklî ve naklî ilimleri öğrenmek için büyük gayret sarfetti. Daha öğrencilik yıllarında İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ* ve *el-İşârât*'i gibi birçok felsefî eseri okuyup öğrendi. Bundan sonra bir müddet Kazvin ve Kâşân'da kalan Dâmâd İsfahan'a yerleşerek ilmî faaliyetlerini burada sürdürdü. Şah I. Abbas ve halefî Şah I. Safî ile iyi münasebetler kurdu. Çağdaşı olan müelliflerden İskender Bey Münşî, 1025 (1616) yılında yazdığı *Âlem Ârâ-yı 'Abbâsî* adlı eserinde onun felsefe, dil, matematik, tıp, fıkıh, tefsir ve hadis gibi birçok ilimde başarılı olduğunu kaydederek telif ettiği eserlere yer verir. *Mecma'u'l-fuşahâ*, *Riyâzü'l-ârifin* ve *Âteşkede* gibi eserlerde Dâmâd'ın İsrâk mahlasıyla yazdığı Arapça ve Farsça şiirlerine yer verilmiştir (bk. bibl.). En büyük hayranlarından biri, *Maḥmūd u Ayâz* adlı mesnevinin yazar olan çağdaşı Zülâlî-i Hânsârî'dir.

Dâmâd Muhammed Bâkır çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında en tanınmışları Kutbüddin el-Eşkürî, Feyz-i Kâşânî ve Molla Sadrâ diye tanınan Sadreddin-i Şîrâzî'dir. Özellikle Şîrâzî hocasının şahsiyetinden çok etkilenmiş ve ondan her zaman hürmetle bahsetmiştir.

1041 (1631) yılında Irak'ta Şîa'nın kutsal saydığı yerleri ziyaret için çıktığı yolculuk sırasında Necef ile Kerbelâ arasında vefat edip Necef'te defnedilen Dâmâd Muhammed Bâkır'ın ölüm tarihi bazı kaynaklarda 1040 (1630) olarak da geçmektedir.

Eserleri. Dâmâd'ın başta aklî ve felsefî ilimler olmak üzere çeşitli konularda

yazdığı elliden fazla eserin çoğu neşredilmemiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Tefsir. 1. *Emânet-i İlahî*. Ahzâb sûresinin 72. âyetinin Farsça tefsiri olup *er-Resâ'ilü's-şemân* içinde neşredilmiştir (Tahran 1315; bk. Kays Âl-i Kays, III, 434, 437). 2. *Tefsîrül-Kur'ân*. 3. *Te'vîl-lü muḥaṭṭâ 'ât fî evâ'ili's-süver*. 4. *Tefsîru sûretül-İhlâş*. 5. *Sidretül-müntehâ*. Hadis. 1. *er-Revâşiḥu's-semâviyye fî şerḥi'l-eḥâdişi'l-İmâmîyye* (Tahran 1311). 2. *Hâşiyetü's-şahîfetis-seccâdiyye*. İmam Zeynelâbidin'in me'sûr duası üzerine yazılmış bir hâşiyedir (Tahran 1317). 3. *Hâşiyetü Kitâbi'l-Kâfi li'l-Küleynî*. 4. *Hâşiyetü 'alâ Kitâbi'l-İstibşâr*. Fıkıh. 1. *Zavâbiḥu'r-raḍâ*. *Kelîmâtül-muḥakkıkîn* içinde yayımlanmıştır (Tahran 1315; bk. Kays Âl-i Kays, III, 434, 437). 2. *'Uyûnül-mesâ'il*. 3. *Şâri'u'n-necât*. Kelâm. 1. *Risâletü halkı a'mâlî'l-ibâd*. *er-Resâ'ilü's-şemân* içinde neşredilmiş (Tahran 1315), aynı yıl *Kelîmâtül-muḥakkıkîn* içinde litografik baskısı yapılmıştır. 2. *Kitâbü'l-İkzâzât fî halkı'l-a'mâl*. *Heft Risâle* içinde yayımlanmıştır (Tahran 1315; bk. Kays Âl-i Kays, III, 434, 437). 3. *el-İmâzât ve't-teşriḳât*. *el-Kabesât*'la birlikte basılmıştır (Tahran 1315). 4. *Taḳvîmül-îmân*. 5. *Taḳdîmetü Taḳvîmül-îmân*. 6. *Nibrâsü'z-zî-yâ' fî tahkîki ma'ne'l-bedâ*. Felsefe. 1. *Risâletü ḥudûsi'l-âlem*. Âlemin yaratılmışlığı konusunda Eflâtun'a karşı Aristo'yu tuttuğu bu risâlede iki görüşü telif ettiği için Fârâbî'yi tenkit etmektedir. Eser *Heft Risâle* içinde neşredilmiştir (Tahran 1315). 2. *Risâletü mefḥûmül-vücûd*. Varlık kavramını ele aldığı bu risâlesi *Kelîmâtül-muḥakkıkîn* içinde yayımlanmıştır (Tahran 1315). 3. *el-Kabesât fî'l-hikme*. Tahran'da litografik baskısı yapılan (1315) eserin ilmî neşri, *Kitâbü'l-Kabesât* adıyla Mehdi Muhakkık tarafından gerçekleştirilmiştir (Tahran 1977). 4. *Ḥalsetül-melekût* (Tahran 1315). 5. *es-Seb'u's-şiddât fî fûnûn mine'l-ʿulûm*. 6. *el-Ufuku'l-mübîn* (*eş-Şirâtül-müstakim*). Son iki eser, müellifin Şii olmasına rağmen Hindistan ve Pakistan'daki Sünnî müslümanlar arasında çok okunmuştur. 7. *el-İ'dâlât* (Tahran 1317, 1322). Çeşitli konularda sorulan yirmi sorunun cevaplarıdır. Edebiyat. 1. *Dîvân*. Arapça ve Farsça şiirlerini ihtiva eder. Seyyid Muhammed İ'timâd-i Kâşânî'nin rubâileriyle birlikte yayımlanmıştır (Tahran 1315). 2. *Meşnevî-yi Meşriḳu'l-envâr*. Nizâmî-i Gencevî'nin *Maḥzen-i Esrâr*'ı tarzında yazılmıştır (Tahran 1350; eserleri hakkında geniş bilgi için bk.

DÂMÂD, Muhammed Bâkır

Tebrîzî, VI, 56-62; Abdullah Ni'met, s. 443-445; Kays Âl-i Kays, III, 433-446).

BİBLİYOGRAFYA :

Dâmâd Muhammed Bâkır, *Kitâbü'l-Ḳabesât* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahran 1977, nâşirin mukaddimesi, s. 3-20; Toshihiko Izutsu, "Mîr Dâmâd and His Metaphysics" (a.e. içinde), Tahran 1977, s. 1-15; İskender Bey Münşî, *Târîh*, s. 109, 658; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 301-302; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Bağdad 1385, II, 249-250; İbn Ma'sûm, *Sûlâfetü'l-âşr*, Kahire 1334/1915, s. 485-487; Lutf Ali Beg, *Âteşkede*, Bombay 1299/1882, s. 159; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâḥâ*, Tahran 1295/1878, VII, 2; a.mlf., *Riyâzü'l-ârifîn*, Tahran 1305/1888, s. 166-167; Abdullâh Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve ḥiyâzü'l-fużalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, VI, 40-44; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tahran 1347/1928, I, 114-116; Muhammed b. Süleyman Tunukâbunî, *Ḳışâşü'l-ulemâ*, Tahran 1364, s. 333-334; Muhammed Sâdık, *Nücâmü's-semâ*, Lucknow 1303/1885-86, s. 46; l'câz Hüseyin Kantûrî, *Keşfü'l-ḥucub*, Kalkûta 1330/1912, bk. İndeks; Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, II, 835; Serkis, *Mu'cem*, I, 860; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 579-580; Browne, *LHP*, IV, 256-257, 406-407; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts., VI, 56-62; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elḳâb*, Beyrut 1403/1983, II, 226; A'yânü's-Şî'a, IX, 189; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyân*, III, 429-447; Ali el-Fâzil el-Kâinî en-Neceffî, *Mu'cemü mü'ellifi's-Şî'a*, Kum 1405, s. 407-408; Abdullah Ni'met, *Felâsife-tü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 388, 441-445; Henry Corbin, "Confessions extatiques de Mîr Dâmâd", *Mélanges Louis Massignon*, I, Damas 1957, s. 331-378; A. S. Bazmee Ansari, "al-Dâmâd", *El²* (İng.), II, 103-104.

MUSTAFA ÖZ

DAMAD, Şeyhizâde

(bk. ŞEYHİZÂDE, Abdurrahman).

DAMAD ALİ PAŞA

(bk. ŞEHİD ALİ PAŞA).

DAMAD FERİD PAŞA

(1853-1923)

Osmanlı sadrazamı.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed Ferid olup babası devlet şûrası üyelerinden Seyyid Hasan İzzet Efendi'dir. Ailesinin aslen Karadağ'ın Poşasi köyünden olduğu söylenir.

Hariciye dairesinde memuriyete başlayan Mehmed Ferid Paris, Berlin, Petersburg ve Londra sefâretlerinde ikinci kâtip olarak çalıştı. II. Abdülhamid'in dul kız kardeşi Mediha Sultan'la evlenerek saraya damad oldu ve devlet şûrası üye-

liğine getirildi (1886). İki yıl sonra vezâret rütbesine terfi ettirildiyse de hanımı vasıtasıyla Londra büyükelçiliğine tayin isteği II. Abdülhamid tarafından kabul edilmeyince padişaha gücenerek uzunca bir süre hanımının Baltalimanı'ndaki yalısında münzevi bir hayat yaşadı.

II. Meşrutîyet'in ilânından (1908) sonra Meclis-i A'yân üyeliğine seçilen Damad Ferid Paşa, daha yüksek mevkilere gelmek ümidiyle İttihat ve Terakkî Fırkası'na yaranma siyasetine yönelerek eski devri kötölemeye başladı. Fakat İttihatçılar'dan beklediği karşılığı göremeyince onların aleyhine döndü. Şubat 1910'da Meclis-i A'yân'a verdiği anayasa değişikliği lâyihasıyla, İttihatçılar'ın 1909'da yaptıkları anayasa değişikliğini eleştirerek millî hâkimiyet ilkesini çok uluslu Osmanlı ülkesi için zararlı bulduğunu ve yasama meclisine devredilen yetkilerin tekrar padişah, âyan ve mebusan arasında bölüştürülmesi gerektiğini belirtti. Bu önerge Meclis-i A'yân'da reddedildiyse de (22 Şubat 1910) kendisi bir anda İttihat ve Terakkî yönetimine karşı oluşan muhalefetin ümidi haline geldi. Çeşitli muhalif grupların birleşmesiyle ortaya çıkan Hürriyet ve İtilâf Fırkası genel başkanlığına seçildi (25 Kasım 1911); ancak parti içi çekişmeler yüzünden istifa etti (3 Haziran 1912). Bundan sonra Meclis-i A'yân üyesi olarak, bilhassa 1913-1918 yılları arasında muhalefetsiz tek parti rejimi uygulayan İttihat ve Terakkî yönetimine karşı eski İttihatçı Ahmed Rızâ Bey ile birlikte bir muhalefet partisi kadar rol oynadı.

I. Dünya Savaşı sonlarında bilhassa İttihatçılar'ın iktidardan uzaklaşması üzerine yavaş yavaş nüfuz sahibi olma ve başa geçme hevesine kapılan Damad Ferid Paşa, padişah tarafından Mondoros'a başmurahtas olarak gönderilmek istendiyse de İzzet Paşa hükümetince reddedildi. Bu yüzden İzzet Paşa hükümetini İttihatçılar'ın devamı olmakla suçlayan Ferid Paşa'nın telkinleriyle padişah kabinedeki İttihatçı nazırların istifasını istedi. Bu müdahaleyi Anayasa'ya aykırı bulan hükümet ise toptan istifa etti. Sadârete getirilen Tevfik Paşa'nın hükümeti kurmasından üç gün sonra altmış gemiden oluşan düşman donanması İstanbul'a geldi (14 Kasım 1918). Bundan sonra saldırılarının dozunu daha da arttıran Ferid Paşa, "Osmanlı Bolşevikleri" dediği İttihatçılar'dan ülkeyi kurtarmak için medenî âleme çağrıda bulunuyor ve İttihatçılar'ı yargılamak üzere fevkalâ-

de mahkemelerin kurulmasını istiyordu. Tevfik Paşa hükümeti bazı İttihatçılar'ı tutuklayarak yargılamaya başladığıysa da İtilâf devletleri tatmin olmadılar. Basın'da İttihatçılar'ı yargılama işini ancak Ferid Paşa'nın başarabileceği ileri sürülüyordu. Padişah bu durumdan faydalanmak istedi. Damad Ferid'i İngiliz yüksek komiserine göndererek, İttihatçılar'ı yargılamak üzere daha gayretli bir hükümet kuracağını, ancak çıkacak olayları bastırmada İngiltere'nin yardımını beklediğini bildirdi. İngilizler'den gereken desteğin verileceğine dair söz alınca İttihatçılar'a karşı gevşek davranmakla suçladığı Tevfik Paşa'yı istifa ettirerek sadârete Damad Ferid Paşa'yı tayin etti (4 Mart 1919).

Damad Ferid Paşa ilk hükümetini daha çok Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na mensup kişilerden kurdu. Hariciye nazırlığını da kendisi üstlendi. Hükümetin ilk icraatı, Dersaadet Dîvân-ı Harb-i Örfisi Hakkında Kanun adıyla çıkarılan bir kararname ile çok sayıda eski İttihatçı sadrazam, nazır ve yüksek rütbeli subayın tutuklanması oldu. Damad Ferid'in bu yolla İngilizler'in gözüne girme konusundaki aşırı çabalarına rağmen İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı politikası değişmedi. Sadrazamın Paris Konferansı'na katılma isteği İngilizler'in gayretleriyle reddedildi. Ayrıca İngiliz basını o sırada Ege ve Trakya'yı Yunanistan'a vermek için yoğun bir "barbar Türk" kampanyası başlatırken Fransa da Aydın ve çevresinde Rumlar'ın Türkler tarafından öldürüldüğünü, bundan hükümeti sorumlu tutacağını bir nota ile bildirdi. Bir bahane ile Osmanlı ülkesinin tamamen işgal edileceği endişesine kapılan Ferid Paşa, İngilizler'den Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi gereğince önemli yerlere karakollar kurulmasını isteyerek

Damad
Ferid Paşa